УДК [373:069]:37

Ігор Коляда,
Владислав Клодницький
м. Київ

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНІ РУХИ ТА ПРОТЕСТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 9 КЛАСІ: ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

У статті розкрито значення персоналізації при вивченні історії України у 9 класі та проаналізовано доробок методичної науки і практики, висвітлено основні методичні технології формування уявлень в учнів про історичних діячів, на прикладі очільника селянського руху на Буковині у середині XIX ст. Запропоновано основні методи та прийоми організації навчальної діяльності учнів при роботі з історичною персоналією; серед них автори виділяють прийоми складання історико-біографічного портрету та історико-психологічного опису, використання художньої літератури, організацію проблемного підходу та розв'язання історичних задач.

Ключові слова: *історична особа, історико-біографічний портрет, історико-психологічний опис, алгоритм історичного портрету, міжпредметні зв'язки.*

Роль і місце історичної особи в історичному процесі або людини є важливим методологічним питанням історичної науки. Закономірність і випадковість, причинність історичної події або явища, рушійні сили історичного розвитку, вплив особи на історичний процес і його межі й, насамкінець, сенс історії – ось далеко не повний перелік питань, пов'язаних з цією проблемою. Специфіка історії, як науки, історичного дослідження потребує вивчення історичних осіб, аналізу їх діяльності та оцінки її результатів. Історія, на думку І. Коляди, завжди має бути персоніфікованою, а розгляд історичних осіб оживляє сухі історичні схеми, сприяє розкриттю причин історичних подій та явищ і допомагає запропонувати певну модель суспільної поведінки[1]. Без усвідомлення школярами ролі особи в історії держави та її належності до певної соціальної, національної чи іншої групи повноцінне вивчення історії неможливе, адже історія засвоюється учнями більш ефективно крізь призму особистості конкретної людини. Вивчення історичних постатей, як слушно, на наш погляд відзначає Я. Камбалова, не тільки сприяє цілісному пізнанню історії, а й впливає на формування особистості учня. Зображення життя та діяльності історичної постаті, її впливу на окремі події або на історичний процес у цілому сприймається та запам'ятовується школярами з більшою готовністю, ніж оперування історичним процесом, позбавленим яскравих особистостей[2].

Теоретико-методичні аспекти висвітлення ролі історичних постатей розглядались такими дослідниками, як П. Гора[3],

© Ігор Коляда, Владислав Клодницький, 2018

А. Вагін[4], О. Желіба[5], Н. Запорожець[6], Г. Фрейман[7], К. Баханов[8], А. Пінчук[9], С. Терно[10], М. Єрохіна[11], Я. Камбалова[12], І. Коляда[13].

На сучасному етапі суспільних трансформацій в Україні, реформуванні системи шкільної історичної освіти постала проблема розробки нових методологічних та методичних прийомів до формування уявлень про роль історичної особи на уроках історії України, відмови від традиційних підходів радянської освітньої моделі до розробки цього питання. Методична наука радянської школи, цілком слушно вказує І. Коляда, керуючись пануючими підходами марксистсько-ленінської ідеології, виводила у своїх роботах на перше місце безликі, але великі народні маси, а персоніфікувала лише їх окремих представників. Поодинокі постаті, що все ж потрапляли на сторінки історичних досліджень, були, як правило, керівниками народних повстань, революціонерами тощо. Цим ідеалізованим образам протистояли жорстокі експлуататори, які викликали огиду і «законне почуття класової ненависті»[14].

У процесі формування уявлень про історичну персоналію на уроці історії України у роботі вчителя з учнями по створенню історичного портрета, важливим є розуміння поняття «історична особа». Так, у методичній науці під поняттям «історична особа» розуміється «особистість з яскраво вираженою індивідуальністю, внесок якої в історію є вагомим»[15]. Відповідно під історичним портретом сучасні методисти розуміють характеристику особи в контексті біографічних даних, світогляду, основних етапів життя[16]. Методистами-практиками розроблено алгоритм складання історичного портрета на уроці. Так, методист В. Тоболін пропонує такий алгоритм:

1. Походження історичного діяча.
2. Дитячі та юнацькі роки.
3. Ідеологічні симпатії (консерватор, ліберал, соціал-демократ тощо).
4. Власні оригінальні погляди (завдання, засоби реалізації).
5. Шлях становлення історичного діяча (основні етапи).
6. Основні напрями діяльності.
7. Результати діяльності історичного діяча очима сучасників та істориків (політологів)[17].

У процесі складання історичного портрета він виділяє такі етапи:

1) запам'ятовування імені та прізвища (прізвиська) історичної особи;

2) ознайомлення з етапами, періодами і змістом діяльності особи;

3) засвоєння ідейно-теоретичних (політичних, релігійних, філософських тощо) поглядів видатної особистості;

4) з'ясування того, чиї інтереси на тому чи іншому етапі виражала ця особистість;

5) вивчення оцінювання особи її сучасниками та істориками (політологами)[18].

Викладаючи учням біографічний матеріал та дбаючи про творче засвоєння ними необхідного об'єму знань про ту чи іншу історичну особу, вчителю історії України, як зазначає І. Коляда, варто значну увагу приділити історико-біографічному опису та історико-психологічному опису[19].

У методиці навчання історії під історико-біографічним описом розуміють характеристику особи в контексті біографічних даних, що має на меті реконструкцію життєвого шляху особистості і передбачає визначення траєкторії її життя в багатовимірному суспільно-особистісному контексті[20]. Так, при вивченні історії України у 9-му класі теми: «Західна Україна в період завершення революції 1848-1849 рр.» вагоме місце посідає формування в учнів уявлень про очільника селянського руху на Буковині Лук'яна Кобилицю. Цьому може сприяти використання пропонованого нами історико-біографічного портрету: «Народився Лук'ян Кобилиця 1812 р. в с. Путила на Буковині, де мешкав деякий час в своєму обійсті. Дружина Кобилиці, гуцулка з відомого на Буковині роду Єрошок, замолоду вважалася першою красунею. Родина виховувала шестеро дітей, проте ані документи, ані усні джерела не згадують про їхню подальшу долю. За деякими свідченнями, Кобилиця був досить заможним господарем. Село Путила належало до Руську-Кимполунзької округи, що розташована серед Карпатських гір над Черемошем в Північній Буковині, яка перебувала під владою Австрійської імперії. Українці на цих землях мусили не лише відробляти панщину, а й сплачувати чинш і різні данини поміщикам. Національне життя було обмежене, освіченіші верстви українського населення зазнавали відчутної мадяризації, румунізації, германізації. Тому боротьба селян за покращення свого становища, за скасування панщини, набувала національно-визвольного характеру. Будучи неписьменним, він у 26-тирічному віці став лідером буковинських гуцулів, виступивши на захист односельців від румунських боярів Флондорів і подавши до окружної управи кілька скарг та петицій. Маючи неабиякий авторитет, 1839 р. Л. Кобилицю було обрано до числа всегромадських депутатів – «пленіпотентів» («уповноважених»), які мали захищати інтереси сільських громад під час суперечок з панами, подавати скарги тощо. Але вже наступного року рішенням обласного уряду разом з іншими депутатами його було позбавлено права подавати скарги. Очолене ним повстання селян (1843-1844 рр.) було придушено за допомогою військ. Фізичного покарання зазнали 238 се-

лян. Коли Л. Кобилицю привели до села Путила для вселюдного покарання киями, щоб осоромити його і підірвати авторитет серед простого люду, він увійшов до канцелярії, то хоч і був зв'язаний, але вираз його обличчя, постава, спокійні і розумні відповіді зробили, таке враження, що комісари не наважились застосувати до нього таку соромну кару. При цьому кожного десятого (в тому числі й Л. Кобилицю) було заарештовано до кількох місяців ув'язнення. Але незважаючи на це, Л. Кобилиця продовжував захищати права односельців, пишучи скарги на панів. І як наслідок його знову ув'язнено – «за ошуканство та поширення серед народу фальшивих і тривожних чуток». 1848 року Л. Кобилиця стає депутатом австрійського рейхстагу. Як депутат рейхстагу він отримав велику бронзову медаль на біло-червоній стрічці (яка давала вільний прохід і проїзд усюди), а також сертифікат депутата із сеймовою печаткою. З цими магічними для гуцулів атрибутами Л. Кобилиця повернувся на Буковину, де очолив селянський рух, що розгорнувся у краї. Зібравши селян, він сказав, «що цісар – його приятель і віддав йому всю владу над Буковиною; відтепер ліси, пасовиська і ґрунти належать гуцулам». Після жорстокого придушення повстання, він із соратниками відійшов у гори. У лютому 1849 р. його було позбавлено депутатського статусу та недоторканості за формальним приводом («як такого, що не з'явився на його засідання»), що дозволило його наприкінці 1850 р. – знову заарештувати й ув'язнити. Після слідства, за рішенням суду його таємно було вислано на поселення до м. Гури-Гомори (тепер Гура-Гуморулуй, Румунія), де він, будучи уже тяжкохворим, 24 жовтня 1851 р. Лук'ян Кобилиця помирає»[21]. Крім історико-біографічного опису вчитель також використовує історико-психологічний опис – це психологічна характеристика діяча, яка містить опис його внутрішнього складу і намагається простежити, як індивідуальний характер історичної особи вплинув на її діяльність[22]. Говорячи про історико-психологічний опис, варто зазначити, що його основою має слугувати, як фізіогномістичний аналіз зовнішності, так і спогади сучасників про особистість. Так, аналізуючи портретне зображення Л. Кобилиці вчитель відзначає, що довгасте обличчя; високий, опуклий лоб; довгі і широкі брови свідчать про розум, мудрість; довгий ніс; великі вуха з добре вираженими раковинами вказують на організаційні здібності особистості, на схильність до лідерства і яскраво виражену індивідуальність. Великі очі та великий рот зі спадаючими куточками губ говорять про мужність Л. Кобилиця, його сильну волю[23]. Його зовнішній вигляд справляв враження шляхетної людини. «Він був чоловік середнього росту, дуже сильної будови, широкоплечий з надзвичайно хорошою головою і дуже інтелігент-

ним виразом лиця. Гарні чорні кучері спливали на його сердак. Великі чорні швидкі очі, орлиний гарний ніс, чорні вуса і чорна іспанська борідка, надавали йому подобу іспанського гранду», – відмічає сучасник Л. Кобилиці, член однієї з парламентських комісій австрійського рейхстагу Каетон Пірошка у своїх спогадах[24]. Очевидці неодноразово акцентували увагу на його гострому розумі, про те як і що він говорив, постійно задуманий, не скорий до розмови Кобилиця в течію загальної розмови рідко вкидав свої два-три слова, але ті слова свідчили про його розум, енергію і скуплену думку. Так, Іван Федорович, польський депутат від Галичини зазначає: «І загалом уся постава Кобилиці свідчила про щось незвичайне, він подобав інколи на якогось пророка. А іноді на чоловіка, що привик розказувати»[25]. Л. Кобилиця мав перелік всіх лідерських навичок, що дозволило йому організувати селянський рух, був сміливим, мужнім, не відступав від своєї мети і з любов'ю ставився до народу, що яскраво засвідчує однин із небагатьох його висловлювань: «Гуцульські громади, народ, казав він, – це велетенська скеля, а іноземні урядовці, комісари та поміщики – вода, що протікає біля цієї скелі. Всі вони «пройдуть, як протікає вода, а скеля лишиться непохитною»[26].

Отже, сенсом свого життя Л. Кобилиця визначив боротьбу з поміщицьким свавіллям. Його незламність, твердість, завзяття і гострий розум зробили з нього народного лідера, він був своїм серед селян, вражаючи своєю харизматичністю депутатів австрійського парламенту.

З метою формування уявлення про історичне значення особистості Л. Кобилиці, його ролі у селянському русі на Буковині в середині XIX століття, вчитель знайомить учнів з оцінками дослідників, які займались вивченням його життя. Так, вчитель цитує І. Франка, який зазначав: «Героєм того епізоду був Гуцул Лук'ян Кобилиця, простий, неписьменний селянин, що завдяки незвичайним обставинам бурливих років зайняв деяке місце в історії того часу і звернув на себе увагу німецьких і слов'янських істориків... Рух викликаний Кобилицею мав аграрну основу... Від самого 1843 р. і до кінця бачимо його занятого справою аграрних відносин гуцулів, а спеціально в 1848 р. справою відібрання тих селянських ґрунтів, лісів, полонин, які попередніми роками були загарбані домініями. Поки в Відні радив сейм, Кобилиця – се видно з його листу – надіявся на улагодження цієї справи законодатною дорогою, чи може яким актом цісарської ласки, подібно як се стало ся (в розуміню селян) зі скасуванням панщини. Та ось Відень збомбардовано на його очах, раду державну розпущено; верталися – могло здаватись Кобилиці – часи повного безправ'я, притиску, подібні як були в 1843 і 1846. І він знов хапається подібного способу, як у 1846 р., містіфікації,

щоб піддержати віру селян у добрий кінець їх справи. Він скликає сесії, запевнює народ, що цісар дав йому власть у краю, пробує заводити якісь свої порядки по селах, остерігає перед зрадою, але зрештою нагадує людям, щоб держали себе спокійно. І справді, ми не чуємо про ніякі насильства й нелегальності в тім русі, а «страшний бунт», про який кричали переполошені дідичі, при ближчому розгляді розпливається в ніщо...Сам гуцульський наїрод звеличав його (Лук'яна Кобилицю – І.К.) пам'ять у пісінях і не забув його імені й досі, нав'язавши до нього різні легенди»[27]. Знайомлячи з оцінкою руху Л. Кобилиці сучасного українського історика С. Єкельчика, що «селянський рух на Буковині під проводом Лук'яна Кобилиці мав переважно аграрний характер. Однак об'єктивно він переплітався з вимогами українських депутатів у рейхстазі про об'єднання Східної Галичини й Буковини в єдиний коронний край, вимогами національної школи та розвитку української культури. Так чи інакше, цей рух готував пробудження національної та політичної свідомості українського селянства»[28], вчитель пропонує учням відповісти на проблемне запитання: у чому виявився аграрний характер руху на чолі з Л. Кобилицею? яким чином рух сприяв на чолі з Л. Кобилицею національної та політичної свідомості українського селянства? Крім описаних вище педагогічних технологій та прийомів, як зазначає Я. Камбалова, існують ще інші форми, прийоми та засоби організації вивчення історичної особистості на уроці з історії України. Серед них: алгоритмічний, біографічно-оцінний, порівняльний, художньо-публіцистичний та інші[29]. На основі історико-біографічного опису, фізіогномістичного аналізу й оцінці сучасників, учитель може запропонувати алгоритм вивчення особистості Л Кобилиці. Адже при використанні цього варіанту, необхідно скласти інформаційну картку за подібним алгоритмом:

1. Ім'я, прізвище, дата народження особи.
2. Коли і в якій країні діяла особа? Вкажіть історичні умови, на тлі яких вона розгортала свою діяльність.
3. Опишіть її зовнішність.
4. Назвіть основні результати його діяльності.
5. Цитуючи думки сучасників чи мемуарні твори, опишіть його характер, та дайте оцінку його діяльності.

Не менш важливу роль при формуванні уявлення про історичну особу відіграє художня література та народний фольклор. Так, при формуванні уявлення учнів про Л. Кобилицю вчителю історії варто використати матеріал пісень-хронік. У піснях-хроніках розглянуто депутатську діяльність Кобилиці. Сюжети хронік про Лук'яна Кобилицю відтворюють різночасові епізоди селянського повстання. І. Франко зауважив, що народна традиція витворила свій варіант розвитку подій і ролі

селянського ватажка у них. Згідно з хронікою, яку зафіксував Олександр Колесса наприкінці XIX століття у Стронці-Путилов на Буковині, заворушення у Путилі відбулися унаслідок агітац Кобилиці та інших депутатів, які повернулися з Відня:

Збунтували депутати цілую громаду,
Сами пішли у Сербінів усі на пораду.
Ци чули ви, люди добрі, за такі публіки,
Що написав Кобилиця на панів супліки?
Ой як они написали, дали до крисенту.
Іде войска в Путилову аж півреґіменту.
Ой сідлают в Чернівцях коні воронії,
Та виводя [т] в Путилову ще три компанії.
Обступили Путилову на всі штири чісті,
Путилянів описали, що самі опришки.

Фактичним же поштовхом до заворушень 1843 року було свавілля дідича Джурджована щодо користування лі сами, в яких селянам заборонялося рубати дрова. Для при душення бунту влада справді прислала з Чернівців військо Розселені по хатах вояки, як розповідав сімдесятилітній гу цул Осьвіцінський у Довгополі, різали волів, шкіру залиша ли, а м'ясо варили і їли. Аналізуючи епізоди, в яких відтворе но наслідки повстання, І. Франко вказав на те, що новина н подає, наприклад, мотиву покарання організаторів виступу, натомість вказує на матеріальні втрати селян унаслідок тако го квартирування:

Ой ріжут сірі воли, жовніри ся ділют,
А Джурджован, то славний пан, нічо му ни вдіют...
Звоювали Путилову в-велике говінє,
Та забрали барабульки, нима й на насін.

Як зафіксовано у хроніках, після бунту у Путилі мето влади було ув'язнення його натхненника:

А яблінка суховерха не хоче родити,
Уже пішли Кобилицю у Плоску ловити.
Ой там його змудрували, супліку читали,
Та й там уже йиго на чьис завйизали.
Ой йиго завйизали – дей же йиго кату!
Та й розбили Кобилиці в Краснім Ділу хату.
Они йиго завйизали тонкими линвами.
Та й займили у Стронец долів облазами.

Народна пам'ять зафіксувала епізод прощання з рідни краєм перед від'їздом до Відня:

Та й кувала зозулечка сивенька, маленька,
З'явилася в Путилові співанка новенька.
Ой новенька співаночка та й нова каплиця,
Виреджавєсь до Відної Лукин Кобилиця.

Але вийшов на подвір'є, зачав говорити:
– Тяжко мені на серденьку, бозна як гостити.
А як вийшов на ограду, попестив корови:
– А Бог знає ци си верну із цеї дороги.
А завіяв буйний вітер садами-ланами,
Виреджавси Кобилиця до права з панам.

Мотив, як відмічає дослідниця О. Чікало, передає схвильованість героя перед далекою дорогою. Драматизм ситуації підсилюється образом зозулі, яка віщує біду, нещастя. Однак, незважаючи на сумні передчуття, герой мужньо і рішуче береться відстоювати права своїх односельців, що передається за допомогою паралелізму: «А завіяв буйний вітер садами-ланами, виреджавси Кобилиця до права з панами». І. Франко відзначив, що «народна пам'ять заховала згадку про селян-послів як про тих, що властиво вибороли селянам увільнення від панщини»[30].

Історія не зберегла достовірних відомостей про смерть Кобилиці, однак епізод пісні-хроніки подає народний погляд на його трагічну загибель:

– Ей, пане Джурджуване,
Вся твоя Вижниця!
Погибає у Чернівцях
Лукин Кобилиця.
Інший варіант:
Виряджав си Кобилиця
До збору, до збору,
Впала єму доріжечка:
Цупаш до Гумору.
Впала єму доріжечка
До Тваю, до Тваю.
– Добрий вечір, усі люди,
Й тобі, паламарю!
Добрий вечір, паламарю,
Прийшов ночувати,
Бо я, Лукин Кобилиця,
Хочу умирати.

Таким чином, використання вчителем на уроці при формуванні в учнів уявлень народнопісенних зразків про Л. Кобилицю, зокрема, пісень – хронік, які акумулювали мотиви, що в художній формі відтворили хроніку боротьби буковинців за свої права, засвідчили динаміку боротьби української громади, яка від стихійних опришківських виступів проти чужинецького поневолення зробила перші спроби організації громадсько-політичного спротиву, підвищує образність та емоційність у сприйнятті навчального матеріалу, сприяє реалізації між предметних зв'язків та формуванню креативності в учнів на уроках історії України. І. Франко наголосив, що сю-

жетика цього фольклорного пласту відображає переломлення історичних подій у пісенній традиції крізь призму трагічної долі видатної особистості – Лук'яна Кобилиці, а їхня специфіка полягає у реалістичному та докладному змалюванні подій, які не стали фотографічною копією реальних фактів, що виявилося в ідеалізованому змалюванню образу народного героя і було зумовлене його активною громадсько-політичною діяльністю, спрямованою на користь народу.

Біографічно-оціінний варіант, передбачає вивчення особистості, через розв'язання задач, тобто вчитель викладає біографічні відомості про історичну особу, сприяє їх засвоєнню учнями. Коли учні засвоїли достатній обсяг інформації, то вчитель зачитує біографічну довідку про особистість, не називаючи її ім'я. Наприклад, учитель на уроці пропонує завдання учням вказати історичну особистість на основі легенди: «Коли його привели до села Путилова для вселюдного покарання киями, щоб осоромити його і підірвати авторитет серед простого люду, він увійшов до канцелярії, то хоч і був зв'язаний, але вираз його обличчя, постава, спокійні і розумні відповіді зробили, таке враження, що комісари не наважились застосувати до нього таку соромну кару». Або ж вчитель пропонує виконати завдання щодо історичної персоналії (*вставити пропущене*), використовуючи український фольклор, зокрема уривок з народної пісні:

«А як прийшов
Сесію судити,
Зачали собі пани
Ще й ручки ломити.
Білі ручки поломили,
Вдарили в долоні...
А ви, пане Джурджуване,
Утратили гори. Ой гори, гори,
Бувайте здорові!»[31].

Використовуючи уривок з поезії Юрія Федьковича «Лук'ян Кобилиця» учитель організовує пізнавальну діяльність учнів щодо з'ясування учнями передумов селянського руху, який очолив Л. Кобилиця, пропонуючи підготувати відповідь на запитання: *Як автор твору розкриває становище Буковини у XIX ст..? Які художні засоби він використовує?*

«Не плач, серце Буковино!
Що ж мусиш робити,
Коли така уже доля
Твоя на сім світі...
Батько помер, неньку вбили,
А сироти-діти
Розібрали добрі люде

Нібито за своє:
Одну турчин, другу москаль,
Тебе, серце моє
Буковино, на аркані
Повів німець з Відня
В свою глуху Німеччину,
Головонько бідна!
Та й запродав ляшкам-панкам
У другу неволю...
Буковино, серце моє,
Лишенько з тобою!»[32].

Ще одним видом завданням є організація роботи з фактами біографії, за якими учням вчитель пропонує завдання вказати діяча за фактами біографії: «Він твердо заявляв: «Землі і ліси належать селянам. І пани не мають ніяких підстав збирати податки і примушувати відробляти панщину. Був чудовим оратором. Він так переконував присутніх у своїй правоті, що навіть пушкарі, яким платила за службу держава, перейшли на його сторону, ставши його особистою охороною»[33].

Порівняльний варіант має на меті допомогти учням аналізувати та систематизувати інформацію шляхом заповнення таблиці. Це допоможе вчителю чітко визначати певні якості в учнів та рівень засвоєння ними знань про особистість. Наприклад, учні мають порівняти діяльність двох ватажків селянського руху в першій половині XIX століття.

	Устим Кармелюк	Лук'ян Кобилиця
Умови в яких сформувались ці особистості.		
Особливості місцевості, на якій діяли.		
Мета селянських рухів.		
Результати діяльності.		

Художньо-публіцистичний варіант передбачає вивчення учнями матеріалу підручника, хрестоматії, наукової та додаткової літератури і на основі цього написання рефератів, есе, повідомлень, творів. Наприклад, учні мають проаналізувати життя і діяльність Лук'яна Кобилиці і підготувати есе про його роль у соціальних рухах в історії України за такою тематикою:

– Лук'ян Кобилиця – захисник селянських прав та свобод.

– «Карпатський король» Лук'ян Коблиця.

– Селянський рух на Буковині в 40-50 рр. XIX століття та вплив на нього Лук'яна Коблиці.

Таким чином, урізноманітнення методів і прийомів на уроці допомагають учителю історії України формуванню в учнів 9 класу уявлення про лідера селянського руху на Буковині в

40-50 рр. XIX століття Лук'яна Кобилицю, що дозволяє персоніфікувати вивчення соціальних рухів на західноукраїнських землях під час «Весни народів» (1848-1849 рр.), що, в свою чергу, сприяє більш цілісному відтворенню в уяві учнів про соціальні рухи та протести середини XIX ст., сприяє успішному засвоєнню відділеного у часі і складного для сприйняття навчального матеріалу та формуванню історичних компетентностей.

Примітки:

1. Коляда І.А. Теоретико-методичні засади висвітлення ролі історичної особи на уроках з історії України у 9 класі при вивченні теми: «Російсько-французька війна 1812 р. і Україна (І. Котляревський – організатор козацьких полків у війні 1812 р.)». *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2013. Вип. 21. С. 301-302.
2. Камбалова Я.М. Методичні аспекти формування знань про історичну особистість в учнів загальноосвітньої школи: на прикладі теми «Кирило-Мефодіївське товариство». *Історія в школі.* Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2016. С. 5-8.
3. Гора П. Повышение эффективности обучения истории в средней школе. Москва, 1988. 208 с.
4. Вагин А.А. Методика преподавания истории в средней школе. Москва, 1968. 434 с.
5. Желіба О. Складаємо історичний портрет. *Історія України.* 2006. № 42. С. 16-17.
6. Запорожец Н.И. Развитие умений и навыков учащихся в процессе преподавания истории. Москва, 1978. 144 с.
7. Фрейман Г. Загальнодидактична концепція реалізації освітньо-виховних завдань шкільної суспільствознавчої освіти (на прикладі теми «Початок української революції (весна-літо 1917 року)» 10 кл.). *Історія в школі:* науково-методичний журнал. 2006. № 4. С. 26-30.
8. Баханов К. Навчання історії в школі інноваційні аспекти. Харків: Вид. група «Основа». 2005. 384 с.
9. Пінчук А. С. Методика формування в учнів знань про історичну особу. *Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки.* Ч. 1. 2006. № 19. С. 67-72.
10. Терно С.О. Формування методологічної культури учнів у процесі навчання історії. *Історія в школі.* 2000. № 5-6. С. 33-37.
11. Єрохіна М.С. Историческая личность: современные методики изучения. *Преподавание истории в школе.* 1996. № 6. С. 50-52.
12. Камбалова Я.М. Методичні аспекти формування. С. 5-8.
13. Коляда І.А. Теоретико-методичні засади. С. 301-310.
14. Там само. С. 302.
15. Там само. С. 305.
16. Баханов К. Навчання історії в школі. С. 307-308.
17. Тоболін В. Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів. *Історія в школах України.* 1999. № 1. С. 25-28.
18. Там само.

19. Коляда І.А. Теоретико-методичні засади. С. 308.
20. Савчук В., Чаплиць О. Метод інтерв'ю в історико-біографічному дослідженні зі звуженою джерельною базою. *Ейдос*. 2014-2015. Вип. 8. С. 301-312.
21. Історія України в особах: XIX - XX ст. / І. Войцехівська, В. Абліцов, О. Божко та ін. Київ: України, 1995. С. 53-58.
22. Павленко Олександр. Вивчення історичної постаті на уроках історії в загальноосвітній школі на прикладі особистості Луї Наполеона Бонапарта. *Історія в рідній школі*. 2015. № 12. С. 20-23.
23. Шварц Т. Читаем лица. Физиогномика. Санкт-Петербург: Питер, 2010. 160 с.
24. Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця: З історії антифеодальної боротьби селянства Буковини в першій половині XIX ст. Київ, 1990. 204 с.
25. Франко І. Лук'ян Кобилиця. Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX в. *Записки НТШ*. 1902. Т. 49. С. 3-4.
26. Історія України в особах. С. 58.
27. Франко І. Лук'ян Кобилиця. С. 4.
28. Історія України в особах. С. 58.
29. Камбалова Я.М. Методичні аспекти формування. С. 7.
30. Чікало О. Співанки-хроніки про Лук'яна Кобилицю у фольклористичній рецепції Івана Франка. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2015. Вип. 62. С. 322.
31. Українські народні думи та історичні пісні / упорядники: П.Д. Павлій, М.С. Родіна. М.П. Стельмах. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1955. 700 с.
32. Федькович Ю. Поетичні твори, прозові твори, драматичні твори, листи (збірка). *Бібліотека української літератури. Дожовтнева українська література*. Київ: Наукова думка. 1985. С. 112.

В статье раскрыто значение персонализации при изучении истории Украины в 9 классе и проанализированы достижения методической науки и практики, освещены основные методические технологии формирования представлений у учеников об исторических деятелях, на примере руководителя крестьянского движения на Буковине в середине XIX ст. Предложено основные методы и приемы организации учебной деятельности учеников при работе с историческим персонажем; среди них авторы выделяют приемы составления историко-биографического портрета и историко-психологического описания, использование художественной литературы, организацию проблемного подхода и решения исторических задач.

Ключевые слова: *историческая личность, историко-биографический портрет, историко-психологическое описание, алгоритм исторического портрета, межпредметные связи.*

Отримано: 12.10.2018